

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ  
Vytauto Didžiojo universitetas

*Monika Jusupovič,  
Prowincjonalna elita  
litewska w XVIII  
wieku. Działalność  
polityczna rodziny  
Zabiełłów w latach  
1733–1795*

*Warszawa: Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Historii PAN,  
Wydawnictwo Neriton, 2014. 488 p.*

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos parlamentinės veiklos tyrimai vis labiau įsibėgėja. Po pasirodžiusių solidžių Wojciecho Kriegseiseno, Andrzejaus Rachubos, Anrzejaus Zakrzewskio, Roberto Jurgaičio tyrimų apie parlamentarizmo tradicijas Abiejų Tautų Respublikoje ir seimelių veiklą LDK<sup>1</sup> atėjo laikas tirti pavietuose didžiausią įtaką turėjusias gimines, kurios aktyviai dalyvavo pavieto ir valstybės parlamentiniame gyvenime: provinciniuose seimeliuose ir netgi bendrame Abiejų Tautų Respublikos seime, kurių politinės nuostatos ir veikla dažnai turėjo lemiamos reikšmės lokalaus pavieto gyvenime bei darė įtaką visos valstybės valdymui. Būtent tokio pobūdžio knyga yra Varšuvos universiteto Istorijos instituto absolventės, disertaciją apgynusios Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institute, Monikos Jusupovič knyga „Lietuviškasis provincijos elitas XVIII a. Zabielių giminės politinė veikla 1733–1795 metais“.

Kaip skelbia knygos pavadinimas, autorė, nors ėmėsi lokalinės istorijos tyrimų sričiai priskirtinos temos – tirti vienos giminės veiklą praktiškai viename paviete, tačiau monografijoje gvildeno visam Abiejų Tautų Respublikos politiniam gyvenimui aktualią temą, mat visą dėmesį sutelkė į giminės politinę veiklą, kuri buvo svarbi visos valstybės mastu. Apie tai iškalbingai byloja jau

<sup>1</sup> W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczpospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa, 1991; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczpospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002; A. B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000; R. Jurgaitis, *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Kaunas, 2007.

pats tyrimo chronologijos pasirinkimas: jį nulėmė ne Zabielių giminės vidinės raidos ypatybės, bet Abiejų Tautų Respublikos valdovų karaliavimo datos: 1733–1763 m. ATR valdė Augustas III Saksas, o 1764–1795 m. – Stanislovas Augustas Poniatovskis. Toks giminės derinimas prie „didžiosios“, „svarbiosios“ politinės valstybių istorijos liudija, kad recenzuojamas veikalas yra klasikinės pozityvistinės pakraipos. Iš tiesų Monikos Jusupovič knygoje nerasime išplėtotų teorinių diskursų, todėl ją galima priskirti prie fundamentinių lenkiškosios istoriografinės mokyklos politinės istorijos ir genealogijos veikalų. Autorė atliko kruopštų itin plačią archyvinių šaltinių bazę paremtą faktografinį tyrimą. Surinkta išpūdinga faktologinė bazė leido daryti pamatuotą analizę ir įvertinti vienos Kauno pavieto giminės svarbą politiniame Abiejų Tautų Respublikos gyvenime XVIII a.

Darbe panaudoti patys įvairiausi maksimaliai įmanomi šaltiniai: pradedant parapijų metrikų knygomis, pavietų teismų bylomis, seimelių instrukcijomis ir baigiant seimų dienoraščiais. Ypač gausiai naudotasi amžininkų atsiminimais bei Zabielių ir su jais susijusių asmenų korespondencija. Monografijos autorė apėmė visas svarbiausias Lenkijos ir Lietuvos istorinių dokumentų saugyklas, Baltarusijos ir Rusijos centrinius istorinius archyvus. Solidžią monografiją sudaro keturi skyriai ir priedas – Zabielių valdų XVIII a. sąrašas. Knygos pabaigoje pateikta ne tik bibliografija, apimanti rankraščių saugyklų fondų, bet ir panaudotų rankraščių archyvinių dokumentų sąrašas, kas apskritai reta istorikų darbuose. Kaip įklia į knygą įdėta 10 spalvotų iliustracijų – kelių asmenų portretai, vietovių nuotraukos, susijusios su Zabelomis. Monografijos santrauka pateikta anglų ir rusų kalbomis. Galima apgailestauti, kad neįdėta santrauka lietuvių kalba, nors autorė naudojo lietuvių istorikų veikalais lietuvių kalba ir rašė apie šiuo metu Lietuvos Respublikos teritorijoje kadaise gyvenusią ir su jos istorija betarpiškai susijusią giminę.

Imdamasi gvildenti iš tiesų mažai ištirtos giminės politinį pasaulį, M. Jusupovič visų pirma turėjo identifikuoti Zabielių giminės narius. Kaip pabrėžta įvade, buvo ištaisytos kai kurios faktografinės klaidos, surinkti turbūt maksimaliai įmanomi svarbiausių Zabielių giminės atstovų vyrų gyvenimo duomenys, parašytos jų biogramos. Todėl pirmąjį knygos skyrių sudaro Zabielių giminės genealoginis tyrimas. Visa Zabielių giminė suskirstyta į tris pagrindines atšakas. Dvi pavadintos pagal svarbiausias giminės valdas – Labūnavos ir Medekšių atšakomis, o trečioji – pagal užimtas pareigas – medžioklių atšaka. Iš viso pateiktos 25 žymiausių Zabielių giminės vyrų biogramos. Jau šis genealoginis tyrimas parodė, kad svarbiausios ir turtingiausios buvo katalikiško tikėjimo Labūnavos ir medžioklių atšakos, o kalvinistiško tikėjimo Medekšių atšaka buvo skurdžiausia, turėjo mažiausiai įtakos politiniame gyvenime. M. Jusupovič nustatė veikliausius Zabielių giminės lyderius, iš kurių neabejotinai išsiskyrė Kauno maršalas Antanas Zabiela (apie 1709–1776), 1761 m. tapęs Lietuvos didžiuoju medžiokliu, o 1775 m. šias pareigas perleidęs savo sūnui. Malonu,

kad į Antano biogramą įterpta praktiškai vienintelės Zabielių giminės moters, Antano žmonos Sofijos, kuri savo aktyvumu buvo lygiavertė vyrui, trumpa veiklos analizė (p. 59–62). Šis pasažas praskaidrino ganėtinai „sausą“, praktiškai vien vyrų pasauliui paskirtą M. Jusupovič monografiją. Nors šaltinių trūkumas lėmė, kad Zabielių biogramos mozaikiškai atspindi pagrindinius Zabielių giminės vyrų gyvenimo įvykius ir veiklą, tačiau iš jų galime apčiuopti, kaip šios giminės vyrai kilo karjeros laiptais, studijavo užsienyje, tarnavo kariuomenėje, kaupė ir tvarkė žemės valdas, bylinėjosi teismuose, įgydavo ir prarasdavo karaliaus malonę, sulaukdavo apdovanojimų ar visuomenės pasmerkimo, kokias turėjo charakterio ypatybes ir kur atgulė amžinojo poilsio.

Antrasis monografijos skyrius skirtas Zabielių materialinei padėčiai ir visuomeniniam užnugariui įvertinti. Jame pasakojama, kokiais būdais Zabelos sukaupe savo turtus, kurie tarnavo kaip finansinis pamatas, leidęs Zabeloms vykdyti plačią politinę veiklą. Gaila, kad dėl šaltinių trūkumo nebuvo galima išsamiai aprašyti visų Zabielių žemės valdų, tad, kaip pažymėjo pati autorė, išvados šiuo klausimu galimos tik hipotetinės. Iš tiesų Lietuvos dvarų paveldas Antrojo pasaulinio karo išvakarėse buvo nusavintas ir sunaikintas, o dvarų archyvų likučiai pabaigti niokoti pokario laikotarpiu, tik nedidelė dalis dokumentų pateko į Lietuvos dokumentų saugyklas.

Taip pat antrajame skyriuje autorė pasakoja, kokiais būdais Zabelos apie save telkė politinius šalininkus, kaip įgijo įtaką ir užsitarnavo bajorijos pagarbą Kauno pavietai, kuris buvo jų pagrindine politinės veiklos arena. Pastebėtina, kad nuo 1730 m. iki pat 1795 m. Zabelos savo rankose išlaikė svarbiausio Kauno pavieto pareigūno – Kauno maršalo – pareigybę, liudijusią, kad ši giminė buvo visuomeninio-politinio gyvenimo lyderė Kauno pavietai. Taip pat nusakytos Zabielių giminės įtakos gretimuose pavietuose, tokiuose kaip Upytė ar Žemaitija. Grupuojuant Zabielių giminės šalininkus, pasinaudota Urszulos Augustyniak klientelės klasifikavimo modeliu<sup>2</sup>. Aptarti Zabielių šalininkai suskirstyti į 4 grupes: 1) svarbiausi Zabielių frakcijos veikėjai (giminaičiai ar jiems lygiaverčiai savarankiški politiniai veikėjai), 2) Kauno pavieto įvairūs pareigūnai, bendradarbiavę su Zabelomis politikos ir ūkio srityje, 3) kitų pavietų įvairūs pareigūnai, bendradarbiavę su Zabeloms politikos ir ūkio srityje, 4) Zabielių tarnai, t. y. ekonomine prasme priklausomi nuo Zabielių bajorai, 5) politiniai draugai, t. y. kitų giminų atstovai, retkarčiais sudarydavę sąjungas su Zabelomis (p. 127). M. Jusupovič nustatė, kad pagrindiniais Zabielių bendradarbiais buvo Kosakovskių giminės atstovai bei Dominykas Medekša, o kaip viena svarbiausių opozicijos atstovų pavieta būtų galima išskirti Vitebsko kaštelioną Simoną Sirutį.

Trečiasis ir ketvirtasis knygos skyriai padalinti chronologiškai: trečiajame pasakojama apie Zabielių politinę veiklą Augusto III Sakso laikais, o

<sup>2</sup> U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła*, Warszawa, 2001.

ketvirtajame – Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais. Šiuose skyriuose M. Jusupovič vaizdžiai parodo, kokiais būdais Zabelos darė įtaką Kauno pavieto seimelio veiklai. Iš tiesų Saksų laikais, kai Abiejų Tautų Respublikoje buvo plačiai naudojamas *liberum veto* teise ir dažnas seimas bei seimelis patirdavo nesėkmę, Kauno seimelis buvo įgijęs „nenutraukiamo seimelio“ šlovę, nes Zabelų paveikti visi šio periodo Kauno seimeliai baigdavosi sėkmingai. Tai buvo išimtis visos LDK kontekste. M. Jusupovič nuomone, tai pavyko dėl Zabelių sugebėjimo sėkmingai laviruoti tarp politinių šalininkų ir priešininkų, išlaikant jėgų balansą paviete. Zabelos buvo išmintingi politiniai veikėjai, pasitarnavę pavietui ir visai valstybei. Ketvirtajame skyriuje taip pat papasakojama apie bandymus sukurti Zabelių politinę frakciją, kuri gebėjo mesti iššūkį ir Kauno pavieto ribose konkuruoti su Abiejų Tautų Respublikoje dominavusia dvaro partija.

Apskritai šioje knygoje atsiskleidžia smulkus Zabelių giminės vyrų politinės veiklos paveikslas, nuostatos, renkant naujus ATR valdovus, santykis su Radomo, Baro konfederatais, įvairiomis politinėmis grupuotėmis, Familijos bei Radvilų politinėmis stovyklomis, pritarimas gegužės 3 d. konstitucijai, tragiškai pasibaigęs dalyvavimas Targovicos konfederacijos veikloje ir pan. Knygos autorė pamečiui smulkiai pasakoja apie Zabelių politines simpatijas bei antipatijas, kovas seimeliuose, renkant pasiuntinius ar deputatus, bei tos kovos padarinius. M. Jusupovič padarė išvadą, kad apskritai Zabelių politinės veiklos variklis buvo asmeniniai interesai, dėl jų nevengota bendradarbiauti su įvairiomis užsienio šalimis. Giminės vyrai dažnai pasidalindavo ir palaikydavo skirtingas politines gruputes. Vienai jų pralaimėjus laimėjusioje pusėje buvę Zabelos padėdavo pralaimėjusiems giminaičiams atkurti politinį palankumą, prestižą visuomenėje ir tęsti politinę karjerą. Verta pažymėti, kad iš esmės Zabelos visuomet stengėsi turėti karaliaus palankumą – veikiausiai tai buvo susiję su siekiu gauti iš valdovo daugiau malonių sau ir savo giminei. Šis lokališkas giminės ir jos šalininkų tyrimas – ypač vertingas darbas iš Kauno pavieto politinio gyvenimo istorijos. Verta pabrėžti, kad šioje monografijoje iš dalies atliktas ir Kauno seimelio veiklos tyrimas, atskleistas Kauno pavieto politinis gyvenimas XVIII a.

Apibendrinant galima sakyti, kad knygoje neverta ieškoti naujų metodinių priemonių ar modernių naratyvo konstruktyvų, tačiau pasirinktas tradicinis pozityvistinis žvilgsnis, surinkta milžiniška faktinė bazė leido autorei sukonstruoti dalykišką ir patikimą Zabelių giminės politinės veiklos peizažą sudėtingu Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo laikotarpiu. Tikimės, kad ši pirmoji kregždė paskatins istorikus bristi gilyn į pavietų giminių tyrimus, įvertinant bajorijos veiklą ne tik politine prasme, ir atlikti gilesnes kultūrinio ir mentalinio gyvenimo analizes. Juk įdomu sužinoti, ar Zabelos, būdami politiniais pavieto lyderiais, taip pat buvo ir kultūriniais, dariusiais įtaką vietos bajorijos ne tik politiniam, bet ir kasdieniam bei dvasiniam gyvenimui.